

måltidsforskning, hedder Anne, ikke Ann Murcott, og der er fejl i labels på figuren over Douglas' fire tænkestile. Disse småfejl forstyrer dog ikke det samlede billede af en bog, som er velegnet til at give studerende et første indblik i en række teorier, som er relevante for sociologisk analyse af mad.

Hilde Bjørkhaug, Reidar Almås, Jostein Vik (red.)
Norsk matmakt i endring

Bergen: Fagbokforlaget
Utgivelsesår: 2015
Antall sider: 419

Anmelder: Henning Otte Hansen, Sektion for Produktion, Markeder og Politik
Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Bogen, "Norsk matmakt i endring" giver et solidt og meget nyttigt bidrag til diskussionerne om forhandlingsmagten i hele fødevarer-værdikæden: Er der en sund magtbalance? I hvilken retning går udviklingen? Er der brug for indgreb, og i givet fald hvilke? Det er emner, som er på dagsordenen i mange lande. Det er imidlertid også komplekse problemstillinger, som ændrer karakter over tid, og som løbende skal overvåges.

Bogen behandler således meget relevante problemstillinger, som bliver analyseret på en både videnskabelig og formidlende form, så bogens indhold er tilgængelig for en bred målgruppe. Bogen indeholder 14 kapitler samt et indledende sammendrag og et afsluttende og reflekterende kapitel. Det er meget nyttigt, at der i starten opstilles nogle konkrete spørgsmål, som danner rammen for bogen. Det er også både modigt og værdifuldt, at der i det afsluttende kapitel foretages en opsummering og konklusion, fordi der er tale om et meget komplekst og omfattende indhold. Bogen indeholder dog langt flere svar end spørgsmål, da der undervejs kan findes mange konklusioner, som går langt videre end de stillede spørgsmål. Derfor giver det et stort udbytte at læse og nær-studere hvert enkelt kapitel omhyggeligt. Selv om både indhold, analyse og tilgangsvinkel kan være meget forskellig i de enkelte kapitler, hænger de godt sammen, og der er en god rød tråd gennem hele bogen.

Det vil være urimeligt her at anmelde alle kapitler med bidrag fra 14 forskellige forfattere. Derfor vil der i det følgende blive taget udgangspunkt i udvalgte centrale problemstillinger.

I bogen beskrives det, at magten i værdikæden har bevæget sig tættere på markedet, og der er generelt enighed om, at dagligvarebranchen i dag har en stor magt: Sektoren er koncentreret og konsolideret, placeringen tæt på forbrugerne giver en unik viden, udvikling af private labels (leverandørmerkevere) mindsker afhængigheden af mærkevarerproducenter, og samtidig bliver sektoren stærkere via internationalisering. I bogen gives der også interessante eksempler på dagligvarehandlens bagudrettede integration (backward integration). Her er der eksempler på, at dagligvarehandlen helt eller delvist ejer deres leverandører, hvilket også styrker dagligvarehandlens markedsmagt. Der har ellers i flere lande været en tendens til, at dagligvarehandlen har fokuseret på handel og opgivet eller begrænset bagudrettet ejerskab. Det har ikke været nødvendigt med direkte ejerskab for at bevare kontrol og markedsmagt i forhold til deres leverandører. I stedet kunne man via kontraktandel og via indkøbsalliancer sammen med andre dagligvarekæder sikre adgang til konkurrencedygtige leverancer. Netop deltagelse i globale og strategiske indkøbsalliancer har været en vigtig men ikke særlig transparent måde at øge markedsmagten på. Måske beskriver bogens eksempler på dagligvarehandlens bagudrettede opkøb en ny tendens, som også ses i andre lande? I Danmark er der også enkelte tilfælde, og her er det en norsk dagligvarekæde, som laver bagudrettede opkøb helt tilbage i landbrugssektoren.

Andelsorganisering (samvirkeorganisering) bliver nævnt flere i steder i bogen, og det er også vigtigt, når man taler om magtforholdene i fødevarer-værdikæden – og i særdeleshed i de nordiske lande. Andelsorganisering er mange steder blevet set som et vigtigt værn mod magtkoncentration og magtubalance i værdikæden: Mange små og individuelle landmænd har en meget svag forhandlingsposition over for de relativt få virksomheder, som aftager deres landbrugsråvarer. Hvis landmændene går sammen, får de en større forhandlingsmagt, og det kan give en mere lige magtbalance over for både deres leverandører og deres aftagere. Landmænd er derfor gået sammen i producentforeninger eller i andelsselskaber, hvorved landmændene har bevæget sig fremad i værdikæden, styrket den vertikale integration og sikret en større del af værditilvæksten. Spørgsmålet er snart, om andelsselskaberne via en stærk strukturudvikling og koncentration har opnået for stor markedsmagt – at eksperimenterne er lykkedes for godt. I bogen beskrives der eksempler, hvor land-

mandsejede andelsselskaber anklages for at misbruge deres dominerende stilling. Der findes også andre næsten tilsvarende eksempler fra andre lande. Her ses det, at konkurrencelovgivningen har sin berettigelse.

”Matmakt” – markeds- og forhandlingsmagt i fødevarer-værdikæden – betragtes ofte som noget problematisk og negativt. Magt er dog primært problematisk, hvis det misbruges, om end det kan være meget vanskeligt at skelne mellem, hvornår magt misbruges eller ikke misbruges. I mange tilfælde følges markeds- og stordriftsfordele ad: For at blive konkurrencedygtig, må virksomhederne vokse gennem fusioner og opkøb, således som det også beskrives i bogen. Da væksten på fødevarermarkederne er lille, og da mulighederne for international ekspansion er begrænsede, vil udnyttelse af stordriftsfordele medføre konsolidering i retning af færre, større virksomheder – og dermed sandsynligvis en større markeds- og forhandlingsmagt. Der er derfor en hårdfin balance mellem på den ene side at sikre virksomhedernes udvikling og konkurrenceevne, og på den anden side at undgå misbrug af markeds- og forhandlingsmagt. Udgangspunktet bør være, at stordrift og effektivitet er godt, så længe det sker under fuldkommen konkurrence og er til gavn for forbrugerne.

Bogen er omfattende – både i bredden og i dybden – og mange forskellige aspekter bliver inddraget i analyserne. Derfor er det vanskeligt – og måske også urimeligt – at finde emner, som kunne fortjene større opmærksomhed. Tre emner kan dog nævnes:

Forbrugernes magtposition forbliver svag – er en af bogens konklusioner. Ja, i betragtning af, at forbrugerne er individuelle personer med lille forhandlingsstyrke over for detailhandlen og fødevarerindustrien er det helt korrekt. Men måske får forbrugerne større samlet magt ved hjælp af både pressen og de sociale medier. På den måde kan enkeltvirksomheder hurtigt komme under massivt pres, og boykot kan blive resultatet. Der er eksempler på, at dagligvarer-virksomheder har lidt meget store tab efter ”madskandaler”, hvor information og opfordringer er blevet spredt hurtigt og effektivt på diverse medier, hvorefter forbrugerne har fravalgt disse virksomheder.

Kan markedet løse magtskævheder? Bogen beskriver den de-regulering og liberalisering, som har fundet sted, og som sandsynligvis fortsætter fremover. Spørgsmålet er imidlertid, om markedskræfterne alene kan sikre, at vi undgår en skadelig magtkoncentration nogle steder i værdikæden for fødevarer. Man kunne forvente, at markedet selv vil løse problemer med hensyn til fuldkommen konkurrence: Hvis der er steder med for høje profitter, vil det tiltrække andre virksomheder, hvorved både koncentration og indtjening normaliseres.

Spørgsmålet er imidlertid, om det frie marked vil fremme eller skade en spredning af markedsmagten i fødevarerkæden. Måske har de eksisterende aktører på markedet skabt så store stordriftsfordele (economies of scale) og så uoverstigelige indtrængningsbarrierer (entry barriers), at liberalisering og de-regulering på nogle områder vil skabe en yderligere magtkoncentration?

Endeligt er det et interessant spørgsmål, om de nye handelsformer som e-handel på kortere eller længere sigt vil medføre et paradigmeskifte, som afgørende vil ændre magtforholdene i fødevarer-værdikæden. På lang sigt kan dagligvarehandlens rolle blive reduceret betydeligt, fordi vi som forbrugere kan handle på elektroniske markeder og få varerne leveret direkte. Også tendenser i retning af mere forædling, færdigretter, nemme fødevarer og ude-spisning ændrer magtforholdene i værdikæden. Vi efterspørger i stigende grad måltider og ikke fødevarer, og det svækker umiddelbart dagligvarehandlens betydning og rolle i værdikæden.

Jeg kan stærkt anbefale bogen til den brede kreds af personer, som interesserer sig for fødevaremarkeder, værdikæder på fødevarerområdet og samspillet mellem leddene i jord-til-bord-kæden. Bogen kan også have interesse i et bredere forum inden for blandt andet samfundsvidenskab, organisation og forbrugsteori.